

Norrköping 2023-03-10

Till

Energi- och näringsminister Ebba Busch
Klimat- och miljöminister Romina Pourmokhtari
Kulturminister Parisa Liljestrand
Regeringskansliet
103 33 Stockholm

Vattenhistoriskt Nätverk (VhN) har länge krävt ett moratorium beträffande den nationella planen för vatten (NAP). Att enbart skjuta fram processerna ett år löser dock inte problemen om inte analys och översyn ses ur ett helhetsperspektiv vad gäller vattenlandskapen och som en del av människors livsmiljö. Det innebär att de sociala värdena inkluderas, vilka innehåller både kulturmiljövärden och värden för rekreation.

Uttolkningen av EU-direktiv samt nationella och regionala planer samt miljö kvalitetsmål hotar Sveriges kulturarv vid vattendragen. Hela existensen för dessa miljöer äventyras när vattendrag åläggs att ”återställas” (till en gestaltning av miljön de aldrig haft tidigare) och hinder för fiskar och andra vattenlevande varelser ska undanröjas. EU kräver inte att Sverige river dammar och kraftverk, vilket EU-kommissionen har klargjort.

I Sverige finns ca 300 arbetslivsmuseer, många hembygdsföreningar, samt mindre vattenkraftsanläggningar vid vattendragen. Dessa kulturmiljöer, som vittnar om människans tidiga behov av vattenkraft är fortfarande viktiga som boendemiljöer, för rekreation, för besöksnäringen. Många av miljöerna är även viktiga för elproduktionen, eftersom många av anläggningarna är placerade i direkt anslutning till ett vattendrag som utgör själva förutsättningen för verksamheten.

Den småskaliga, lokala produktionen av el, liksom de vattenreservoarer som dammarna skapar, är också viktiga ur ett försörjningsperspektiv men även kvarnar och liknande anläggningar. Vikten av tillgången till de småskaliga vattenkraftverken har blivit tydlig genom de aktuella problemen med energiförsörjningen, vilket delvis har påverkats av Rysslands krig mot Ukraina men även vad gäller de klimatförändringar som nu pågår i ett globalt perspektiv. Tillgång till vatten är oerhört viktigt för jordbruket men även vid skogsbränder. Där hjälper dammarna till att reglera vid torka och översvämningar, efter skyfall och snösmältning. Att dammarna finns kvar gör att vårt land blir mindre känsligt för störningar och eventuella angrepp utifrån.

Vattenhistoriskt Nätverk

Att Helena Törnqvist
c/o Arbetets museum
Laxholmen, 602 21 Norrköping, Sweden

Men nu hotas många av dessa anläggningar när den nationella planen för vattenkraft, som den tidigare regeringen presenterade, ska genomföras. Hav- och vattenmyndigheten lägger orimliga krav på små aktörer, varav många driver ett kraftverk med stora kulturhistoriska kvaliteter, en äldre kvarnanläggning eller bevarar en industrimiljö. I många fall tvingas de till stora kostnader för att ta hjälp av konsulter för att ansöka om tillstånd och upprättande av underlag, beträffande kultur- och naturvärden, till exempel inventering av eventuella fornlämningar.

Hos medlemmarna i Vattenhistoriskt Nätverk finns en stark oro att de nya kraven hotar de vattenanknutna kulturmiljöernas existens. Medlemsorganisationer i nätverket har i brev till politiker i riksdagen och länsstyrelserna påtalat brister i hanteringen av känsliga kulturhistoriska miljöer. Kunskapsunderlagen med inventering och värdering av kulturmiljöerna vid vattendragen är i olika omfattning uppdaterade av länsstyrelserna och de möjligheter till undantag och hänsyn som finns utnyttjas inte.

Resursfördelningens obalans till länsstyrelserna blir uppenbara, då kulturmiljöenheternas resurser inte är i nivå med naturenheterna. Detta gör att kunskapsunderlag inte sällan är föråldrade eller otillräckliga. Verksamhetsresurserna till länsstyrelsernas kulturmiljöfunktioner har minskat med 30 procent mellan åren 2009 och 2018 enligt Myndigheten för kulturanalys. Bidragen till att bevara kulturhistoriskt värdefulla miljöer har inte heller ökat eller räknats upp på många år, trots ökade kostnader. Så kan vi inte ha det!

Vattenkraftens miljöfunds finansiering av utredning och prövning av miljöåtgärderna i domstol och genomförandet av åtgärder som domstolen beslutat, behöver öppnas upp för att inkludera hela perspektivet på miljön inte enbart naturmiljön såsom fallet är idag.

Ett aktuellt exempel är den ur ett kulturmiljöperspektiv synnerligen intressanta Järle kvarn belägen i Örebro län, med anor från 1600-talet. Här har Järleåns vatten alltsedan medeltid utnyttjats för olika verksamheter; masugn, hammarsmedja, såg och kvarn. Mark- och miljödomstolen beslutade att Naturvårdsverket får riva den gamla dammen – vilken är själva grunden för verksamheten. Detta kommer att resultera i att vattenspegeln vid kvarnen försvinner och i stället skapas en helt ny forsmiljö där de övergripande kulturhistoriska värdena i allt väsentligt har försvunnit. Utan fördämningen som skapar vattenspegel kommer det inte längre gå att läsa miljön, det vill säga förstå byggnadernas historiska sammanhang. Dammkonstruktionen har även ett teknikhistoriskt värde som kommer gå förlorat.

I EU:s vattendirektiv står miljön i stort i centrum för att uppmärksammas, att ta hänsyn till och att kunna utveckla. Detta innefattar rekreationsintressen och andra verksamheter av väsentlig betydelse från en allmän synpunkt samt andra samhällsintressen som energiproduktion. Ytterligare exempel på sådana är kulturmiljö, industri, bostäder och jordbruk. Utrymmet för att dessa hänsyn ska utnyttjas finns enligt EU:s vattendirektiv och i riksdagens beställning och beslut den 25 juni 2020 om NAP. Detta är en förutsättning, om riksdagen vill att synen på vattenlandskapen och på vattenförvaltningen ska omfatta alla värden, verksamheter och intressen i vattenlandskapen inom ramen för vad som medges av EU:s vattendirektiv och som förespråkas respektive krävs till följd av europeiska landskapskonventionen (ELK) och Århuskonventionen.

Vattenhistoriskt Nätverk anser att det redan i den tidigare regeringens beslut om NAP tydligt framgår att vattenmyndigheterna ska se över statusklassningarna och miljökvalitetsnormerna

Vattenhistoriskt Nätverk

Att Helena Törnqvist
c/o Arbetets museum
Laxholmen, 602 21 Norrköping, Sweden

för vattenförekomsterna i god tid före provningarna enligt tidplanen för de olika provningsgrupperna. Detta innebär att statusklassningar och miljökvalitetsnormer efter en sådan översyn kan bli underlag för samverkan, ansökan, provningar och för efterföljande bedömning av vilka vattenmiljöåtgärder som är rimliga. Att denna översyn verkligen sker är centralt för ett rättssäkert och effektivt genomförande av NAP och då utifrån det som ska uppfyllas enligt ELK och det som åsyftas med andra samhällsintressen i EU:s vattendirektiv.

VhN anser att möjligheten enligt 4 kap. 3 § vattenförvaltningslagen punkterna 1a och 1c att förklara vattenförekomster som Kraftigt modifierat vatten ska utnyttjas i enlighet med regeringens intentioner.

Mot bakgrund av detta anser VhN att det är bra att omprövningarna pausas men skulle vilja se en längre paus än tolv månader för att alla nödvändiga författningsändringar med mera ska hinnas med.

Om Vattenhistoriskt Nätverk:

Vattenhistoriskt Nätverk (VhN) arbetar för en helhetssyn, där kulturmiljön vägs in på samma sätt och på likvärdig grund som naturmiljön och andra intressen. Vi vill medverka till konstruktiva lösningar till gagn för både kultur- och naturmiljö samt för att ta tillvara befintliga resurser i en hållbar samhällsutveckling.

VhN samlar genom Arbetets Museum följande nationella organisationer:

Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd, Svenska Industriminnesföreningen, Sveriges Hembygdsförbund, Europa Nostra Sverige och ICOMOS Sverige, Svenska byggnadsvårdsföreningen, Sveriges Jordägarförbund, Svensk Vattenkraftsförening och Stödföreningen för småskalig vattenkraft.

VhN är angelägna om att få träffa ministrarna för att diskutera den vidare processen, utifrån ovanstående framförda synpunkter. Vi är öppna för förslag på tidpunkt och anpassar oss givetvis till en tid som passar.

För Vattenhistoriskt Nätverk

Helena Törnqvist
Arbetslivsintendent
Arbetets museum